

KS. CZESŁAW KRAKOWIAK
Lublin

ZNAK SAKRAMENTALNY BIERZMOWANIA

W teologii sakramentów ważne miejsce zajmuje określenie znaku sakramentalnego, który tworzą materia i forma sakramentu. Od św. Augustyna sakrament określa się jako widzialny znak niewidzialnej łaski¹. Rozróżnił on w sakramencie, jako świętym znaku, element widzialny i słowo, które dopiero razem oznaczają rzeczywistość nadprzyrodzoną, czyli sakrament². Element materialny, czyli znak naturalny, staje się znakiem sakramentalnym, czyli skutecznym znakiem łaski dopiero wtedy, gdy towarzyszy mu słowo i wiara Kościoła. Św. Tomasz, korzystając z pojęć filozofii Arystotelesa, podkreślał z kolei, że sakrament jest znakiem i instrumentalną przyczyną łaski, a Bóg jest jej przyczyną pierwotną. Według niego w sakramencie, jako widzialnym znaku, wyróżnia się materię (rzecz) i formę (słowo), które razem tworzą w nim jedność³.

Materią w sakramentach jest wszystko, co jest w nich widzialne i dokładnie określone, np.: chleb, wino, polanie wodą, namaszczenie olejem, włożenie ręki. Może nią być także postrzegalna zmysłami symboliczna czynność. Materia musi być dokładnie określona przez skierowanie jej do wyraźnego celu, które dokonuje się przez formę sakramentu, tj. słowa nadające właściwy sens materii sakramentalnej⁴. Według św. Tomasza sakramenty Kościoła są jakby narzędziem, za pośrednictwem których sam Bóg, przez Chrystusa, obdarza łaską przyjmującego je człowieka. Materię i formę niektórych sakramentów określił sam Chrystus (chrzest, Eucharystia)⁵. Kiedy jednak Chrystus nie określił istotnego znaku sakramentalnego, jego ustanowienie należy do Kościoła⁶. W każdym sakramencie istotne są trzy elementy: mate-

¹ *De Civitate Dei* X,5; PL 41,282: (...) *sacramentum id est sacrum signum*; zob. K. GÓZDŹ, *Sakramenty*, w: M. RUSECKI I IN. (red.), *Leksykon teologii fundamentalnej*, Lublin–Kraków 2002, s. 1062–1064.

² *Tract. in Joan. Evangelium* 80,3. PL 35, 1840: (...) *accedit verbum ad elementum et fit sacramentum, etiam ipsum tamquam visibile verbum*.

³ *De sacramentis* I 9,12; *Sententiarum libri IV*, d 1, nr 2; GÓZDŹ, *art. cyt.*, s. 1063.

⁴ W. GRANAT, *Dogmatyka katolicka. Synteza*, Lublin 1964, s. 347; zob. CZ. KRAKOWIAK, *Katechumenat chrzełcielny dorosłych w Kościele posoborowym*, Lublin 2003, s. 394–406.

⁵ Na temat ustanowienia sakramentów zob.: A. SKOWRONEK, *Ustanowienie sakramentów w akcie założenia Kościoła–prasakramentu*, AK 67 (1964), s. 287–293; K. RAHNER, *Über die Sakramente der Kirche*, Freiburg im Br. 1985, s. 11–21; G. KOCH, *Sakramentologia — zbawienie przez sakramenty*, Kraków 1999, s. 98–104; B. TESTA, *Sakramenty Kościoła*, Poznań 1998, s. 43–56, 68–72; L. BALTER, *Problem ustanowienia sakramentów w akcie założenia Kościoła*, AK 67 (1964), s. 57–61; GÓZDŹ, *art. cyt.*, s. 1063–1065.

⁶ Denz 931.

ria, forma i szafarz, czyli udzielający, który posiada intencję czynienia tego, co czyni Kościół⁷

Jaki jest zatem znak sakramentalny bierzmowania? Najstarsze świadectwa biblijne (por. Dz 8,15.17; 19,3-6) wiążą przekazywanie ochrzczonego Daru Ducha Świętego z modlitwą i włożeniem rąk (*manus impositio*)⁸ Nie było jednak ustalonej praktyki co do sposobu wykonywania tego gestu, ani modlitwy mu towarzyszącej. Jedne źródła mówią tylko ogólnie o wkładaniu rąk, inne, że szafarz wkładał ręce na każdego z bierzmowanych. Potwierdza to liturgiczna praktyka Kościoła⁹ Dopiero Sobór Florencki (1439) w dekrecie dla Ormian jasno określił, że w sakramencie bierzmowania „materia jest krzyżmo złożone z oliwy, oznaczającej czystość sumienia, i z balsamu, oznaczającego woń dobrej sławy pobłogosławione przez biskupa. Formą są słowa: «Znaczę cię znakiem krzyża i utwierdzam cię krzyżmem zbawienia w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego»»¹⁰ W dekrecie stwierdza się również, że „w miejsce tego nałożenia rąk udziela się w Kościele bierzmowania»¹¹. Wynikałoby z tego, że namaszczenie krzyżmem zastępuje włożenie rąk i nastąpiło „przejsie od czynności (materii) sakramentalnej, polegającej na wkładaniu rąk, do *consignatio* krzyżmem»¹². Również Sobór Trydencki potwierdza naukę Kościoła, że bierzmowanie jest prawdziwym sakramentem, a jego skutek, czyli dar Ducha Świętego, wiąże z namaszczeniem świętym krzyżmem¹³ Jak więc doszło do określenia materii i formy sakramentu bierzmowania w *Codex Iuris Canonici* z 1917 r., który wymagał podwójnego włożenia rąk: ogólnego na wszystkich kandydatów i włożenia ręki na głowę każdego bierzmowanego w czasie wypowiedzania formuły sakramentalnej?¹⁴

W czasie udzielania bierzmowania pierwotnie było tylko jedno włożenie rąk szafarza na kandydatów. Towarzyszyło ono modlitwie o Ducha Świętego. Dopiero w skróconym wydaniu Pontyfikału z 1725 r.¹⁵ zamieszczono rubrykę, polecającą biskupowi wkładanie ręki na głowę bierzmowanego w czasie namaszczenia czoła i wypowiedzanie formuły sakramentalnej¹⁶ Następnie Benedykt XIV (1740–1758) w Konstytucji apostolskiej *Ex quo primum tempore* (11.02.1756) postanowił, że

⁷ KOCH, *dz. cyt.*, s. 71; por. BF 7, 204–207.

⁸ K. ROMANIUK, *Sakramentologia biblijna*, Warszawa 1991, s. 27–32.

⁹ Zob. CZ. KRAKOWIAK, *Nazwa sakramentu bierzmowania*, RBL 28 (1975), s. 66–71.

¹⁰ BF nr 264.

¹¹ *Tamże*.

¹² TESTA, *dz. cyt.*, s. 156.

¹³ Kan. 2. BF 7, nr 266: „Jeśli ktoś twierdzi, że czynią zniewagę Duchowi Świętemu ci, co przypisują jakąś siłę świętemu krzyżmu bierzmowania”

¹⁴ Can. 780: *Sacramentum confirmationis conferrī debet per manus impositionem cum unctione chrismatis in fronte et per verba in pontificalibus libris ab Ecclesia probatis praescripta.*

¹⁵ *Pontificalis Ritus pro parvulorum et adultorum baptismi ac confirmationis sacramenta conferendo*, Romae 1725.

¹⁶ *Et cum hoc dicit, imposita manu dextra super caput confirmandi, producit pollice signum Crucis in fronte.*

szafarz w czasie bierzmowania namaszcza czoło krzyżem i wypowiada formułę sakramentalną, wkładając jednocześnie rękę na głowę bierzmowanego. Przepis ten znalazł się następnie w Pontyfikale (w *Appendix*), wydanym przez Kongregację Obrzędów za Leona XIII w 1888 r. Nie było go jednak w *Pontyfikale Rzymskim* w rozdziale *De Confirmandis*, lecz jedynie w rozdziale o udzielaniu bierzmowania jednemu kandydatowi (*Confirmatio unius tantum*) oraz w rytuale zawierającym obrzęd bierzmowania, który był przeznaczony dla prezbitera delegowanego przez Stolicę Apostolską do udzielania bierzmowania¹⁷. Dopiero więc *Codex Iuris Canonici* wprowadził tę zmianę w całym Kościele łacińskim, wymagając, aby istotny obrzęd bierzmowania zawierał także włożenie ręki szafarza na głowę bierzmowanego podczas namaszczenia czoła krzyżem i wypowiedzienia formuły sakramentalnej. Praktyka taka obowiązywała aż do wydania w 1971 r. *Ordo Confirmationis*¹⁸ i rok później *Ordo initionis christianae adultorum*¹⁹. Księgi te zawierają obowiązującą liturgię sakramentu bierzmowania i na nowo określają jego istotny znak sakramentalny.

Ponieważ nastąpiła zmiana znaku sakramentalnego bierzmowania, posoborowe wydanie *Obrzędów bierzmowania* zostało poprzedzone Konstytucją apostolską Pawła VI *Divinae consortium naturae*, w której papież w sposób autorytatywny na nowo określił materię i formę, czyli istotny znak tego sakramentu. Papież wyraźnie stwierdza, że w odnowie obrzędów bierzmowania chodziło o to, aby już istotny ryt mówił, że w bierzmowaniu wierni otrzymują Ducha Świętego jako Dar²⁰. Cały znak sakramentalny, którym odtąd jest namaszczenie czoła z formułą, wskazuje na skutki bierzmowania, którymi są: Dar Ducha Świętego i niezniszczalny charakter (*signaculum*) doskonalej upodobiącej do Chrystusa.

1. Namaszczenie świętym krzyżem (materia sakramentu)

W liturgii bierzmowania namaszczenia dokonuje się olejem świętego krzyżma. Jest to olej z oliwek lub z nasion innych roślin oleistych z dodatkiem balsamu albo olejków aromatycznych pochodzenia roślinnego²¹. Dla podkreślenia znaczenia namaszczenia w liturgii bierzmowania należy odwołać się do obrzędu poświęcenia

¹⁷ Wydanie z 1962 r.; zob. też *Rituale Romanum*, Tit. III, cap. 2; cap. 3.

¹⁸ *Pontificale Romanum. Ordo Confirmationis*, Typis Polyglottis Vaticanis 1971 (dalej: OC); *Obrzędy bierzmowania. Wydanie drugie poprawione*, Katowice 1995 (dalej: OB).

¹⁹ *Rituale Romanum. Ordo initionis christianae adultorum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1972 (dalej: OICA); *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, Katowice 1988 (dalej: OChWD).

²⁰ „W tym celu postanowiliśmy poddać rewizji (*recognitione*) także to, co należy do samej istoty obrzędu bierzmowania (*ad ipsam essentiam ritus confirmandi pertinet*), przez który wierni otrzymują Ducha Świętego jako Dar (*ut Donum accipint Spiritum Sanctum*)”; OB, s. 10; OC, s. 8.

²¹ *Pontificale Romanum. Ordo benedicendi oleum catechumenorum et infirmorum et conficiendi chrisma*, Typis Polyglottis Vaticanis 1971, nr 3–4: (...) *oleum olivarum, aut, pro opportunitate, aliud oleum e plantis. Chrisma conficitur oleo et aromatibus, seu materia odorifera.*

krzyżma, który chociaż czasowo poprzedza bierzmowanie lecz w pewnym sensie stanowi jego część (analogia do błogosławieństwa wody chrzcielnej)²².

Według zwyczaju rzymskiego poświęcenie (*confectio*) świętego krzyżma związane jest z liturgią Mszy św. Wielkiego Czwartku (*Missa Chrismatis*)²³ Tradycyjnie czyni to biskup po Komunii św. (także w liturgii bizantyjskiej — *myron* konsekruje patriarcha po anaforze), ale może dokonać tego obrzędu również po liturgii słowa. Do oleju dodaje się aromatów (można to zrobić przed liturgią)²⁴, aby olej miał piękny zapach. Chodzi o symboliczne znaczenie namaszczenia tym olejem (por. Wj 30, 22-25). Według św. Pawła chrześcijanin powinien być *bonus odor Christi* (2 Kor 2,15). W czasie poświęcenia krzyżma można zachować dawny zwyczaj, że biskup tchnie nad ampułką z olejem²⁵ Apostołowie: św. Paweł i św. Jan mówią o chrześcijanach, że zostali namaszczeni i że to namaszczenie w nich trwa (por. 2 Kor 1,21; 1 J 2,20.27). Dzięki temu wewnętrznemu namaszczeniu chrześcijanie są świątynią Boga i wydają woń niewinnego życia. Chodzi tu o namaszczenie głowy nowo ochrzczonego krzyżmem świętym, któremu towarzyszy formuła słowna²⁶. Podkreśla to także modlitwa poświęcenia krzyżma: „Niech zgodnie z Twoim postanowieniem, otrzymując godność królewską, kapłańską i prorocką, przyobleką się w szatę niezniszczalnej łaski”²⁷. Każdy ochrzczony i bierzmowany jest wezwany do naśladowania Chrystusa w realizacji posłannictwa kapłańskiego, królewskiego i prorockiego²⁸.

Namaszczenia dokonuje szafarz kciukiem prawej ręki, bez wkładania dłoni na głowę bierzmowanego, a czyniąc na czole znak krzyża, wypowiada formułę: „N., przyjmij znamię Daru Ducha Świętego”, (*N., Accipe Signaculum Doni Spiritus Sancti*), bierzmowany odpowiada: „Amen”, następnie udzielający bierzmowania prze-

²² W Kościołach wschodnich poświęcenie *myronu* zarezerwowane jest dla patriarchy. Katechizm podaje w nr. 1297 tekst epiklezy poświęcenia krzyżma (*myron*) z liturgii syryjsko-antiocheńskiej.

²³ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1996, s. 122–125. W czasie konsekracji krzyżma koncelebrujący z biskupem prezbiterzy w ciszy wyciągają ręce w czasie deprekatywnej części modlitwy; *tamże*, s. 124–125; zob. P. JOUNEL, *La consécration du chrême et la bénédiction des saintes huiles*, LMD 112 (1972), s. 70–83.

²⁴ *Ordo benedicendi oleum*, nr 23.

²⁵ Czynność ta jest jedynie *pro opportunitate*, ze względu na starożytną tradycję.

²⁶ „Bóg Wszechmogący, Ojciec naszego Pana, Jezusa Chrystusa, który cię uwolnił od grzechu i odrodził z wody i z Ducha Świętego, On sam namaszcza cię Krzyżmem zbawienia, abyś włączony(a) do ludu Bożego, wytrwał(a) w jedności z Chrystusem Kapłanem, Prorokiem i Królem na życie wieczne” OChD, nr 98; OChWD, nr 263.

²⁷ *Mszal rzymski*, s. 124.

²⁸ Aby przyjąć sakrament bierzmowania, kandydaci (neofici) podchodzą pojedynczo do biskupa lub biskup przychodzi do oczekujących go kandydatów (neofitów). Każdemu z nich towarzyszy chrzestny (chrzestna), który kładzie rękę na jego ramieniu oraz podaje szafarzowi imię bierzmowanego, jeśli nie czyni tego sam kandydat (neofita); OB, nr 28; OChWD, nr 231. Wydaje się, że lepszym rozwiązaniem jest podchodzenie przyjmujących bierzmowanie do szafarza oraz podawanie imienia przez nich samych. Przez to lepiej wyraża się ich osobiste i czynne zaangażowanie w liturgii oraz wolna i odpowiedzialna prośba o bierzmowanie. W. DANIELSKI, *Formacja postawy służby wobec Chrystusa i Kościoła w bierzmowaniu*, RTK 43 (1996), z. 6, s. 99.

kazuje mu życzenie pokoju (dawny pocałunek), mówiąc: „Pokój z tobą”. Bierzmowany odpowiada: „I z duchem twoim”²⁹ W czasie udzielania bierzmowania wykonuje się odpowiedni śpiew. Jeśli bierzmowania udziela kilku szafarzy, każdy z nich dokonuje namaszczenia na czole i wypowiada formułę sakramentalną³⁰

Katechizm Kościoła Katolickiego poleca zwrócenie uwagi na znak namaszczenia i na to, co ten znak wskazuje i co wyciska, czyli pieczęć duchową³¹. Namaszczenie pełni ważną rolę także przez to, że należy ono do głównych symboli Ducha Świętego³². Jezus namaszczony Duchem Świętym jest nazywany Chrystusem, czyli Namaszczonym, tzn. Mesjaszem³³. Każdy neofita namaszczony świętym krzyżem staje się „namaszczonym” Duchem Świętym, wszczepionym w Chrystusa, uczestniczy w Jego namaszczeniu jako Kapłana, Proroka i Króla³⁴

Przez namaszczenie olejem świętego krzyżem w czasie bierzmowania ochrzczony otrzymuje „pieczęć” Ducha Świętego. Pieczęć ta jest symbolem Osoby Ducha Świętego³⁵. Sam Chrystus mówi o sobie, że pieczęcią swą naznaczył go Bóg Ojciec (J 6,27). Według 2 Kor 1,21-22 namaszczenie pochodzi od Boga, który „wycisnął na nas pieczęć i zostawił zadatek Ducha w serach naszych” (por. Ef 1,13; 4,30).

2. Formuła sakramentalna (forma sakramentu)

Formuła bierzmowania używana w Kościele łacińskim do wydania *Ordo Confirmationis* w 1971 r. pochodziła z *Pontyfikatu Rzymskiego* z XII w.³⁶, natomiast w najstarszych księgach liturgicznych, aż do X w., występowała formuła: *Signum Christi in vitam aeternam*³⁷ W następnych wiekach następowała dalsza ewolucja. W *Ordo Romanus XI* formuła ta brzmiała: *In nomine Patris et Filii et Spiritus San-*

²⁹ *Tamże*; por. OC, nr 27. DANIELSKI (*art. cyt.*, s. 99) podkreśla znaczenie tego momentu w liturgii bierzmowania jako osobistego spotkania z biskupem i sugeruje, aby w czasie przekazywania znaku pokoju „bierzmowany i biskup patrzyli sobie w oczy z odwagą i miłością, z jaką dyktuje stosunek syna do swego duchowego ojca, który może na jego współpracę liczyć w przekazywaniu wiary innym”

³⁰ Zob. W. DANIELSKI, *Bierzmowanie w koncelebrze (propozycja pastoralna)*, RBL 28 (1975), s. 82–85.

³¹ KKK 1293; zob. Cz. KRAKOWIAK, *Bierzmowanie w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, w: J. KOPEĆ, H.J. SOBECZKO, R. PIERSKAŁA (red.), *Misterium liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego* (Sympozja 8), Opole 1995, s. 72–76.

³² KKK 695.

³³ KKK 436; por. nr 690; 711–716.

³⁴ KKK 1241; por. OChWD, nr 224; OChD, nr 62.

³⁵ Por. KKK 698.

³⁶ *N. Signo te signo crucis et confirmo te chrismate salutis. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.* M. ANDRIEU, *Le Pontificale romain au moyen-âge*, t. I, Roma 1938, nr 247. W Pontyfikale Duranda pojawił się dodatek: *ut repelaris eodem Spiritus Sancti et habeas vitam aeternam*; zob. *tamże*, t. III, nr 334.

³⁷ L.C. MOHLBERG, L. EIZENHÖFER, P. SIFFRIN (wyd.), *Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli. (Sacramentarium Gelasianum)*, Roma 1968², nr 450.

cti³⁸, w *Pontificale Romano-germanicum: Confirmo te et consigno te in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*³⁹

Kościół Wschodni posługuje się do dziś formułą o wiele starszą, sięgającą IV/V wieku. Tę właśnie formułę Paweł VI w Konstytucji apostolskiej *Divinae consortium naturae* ogłosił jako odtąd obowiązującą w liturgii Kościoła łacińskiego⁴⁰. W uzasadnieniu dokonanej zmiany już na samym początku Konstytucji Papież stwierdza, że w obrzędzie bierzmowania wierni otrzymują Ducha Świętego jako Dar⁴¹. Wyrażenie to powtarza jeszcze wiele razy, wreszcie uzasadnia, że przejęta ze Wschodu formuła: *N. Accipe Signaculum Doni Spiritus Sancti* jest właściwsza od łacińskiej, dotychczas używanej, gdyż mówi wprost o Darze, którym jest sam Duch Święty, oraz wspomina Jego zstąpienie na Apostołów w dniu Pięćdziesiąticy⁴².

Nawiązanie do wydarzenia Zielonych Świąt, kiedy to Duch Święty został zesłany na Apostołów i na tych, którzy uwierzyli głoszonej przez nich Dobrej Nowinie, a następnie przyjęli chrzest, wskazuje, że to, co dokonało się w dzień Pięćdziesiąticy, dla całego Kościoła powtarza się w wymiarze osobistym i jednostkowym wtedy, gdy ochrzczony przyjmuje sakrament bierzmowania. Widoczne jest to szczególnie wtedy, gdy bierzmowania udzielają biskupi — następcy apostołów. Sakrament bierzmowania jest więc w osobistym życiu ochrzczonego widzialnym znakiem misterium Pięćdziesiąticy Paschalnej, która stale jest obecna w Kościele Jezusa Chrystusa. Paweł VI w Konstytucji apostolskiej *Divinae consortium naturae* odwołuje się do wkładania rąk przez apostołów na ochrzczonego w dniu Pięćdziesiąticy, które w tradycji katolickiej uznaje się za początek sakramentu bierzmowania, wieńczący w Kościele łaskę Pięćdziesiąticy⁴³.

3. Teologia formuły bierzmowania

Nowa formuła sakramentu bierzmowania nie jest łatwa do przekładu na języki współczesne. Wyrażona w języku łacińskim odpowiada zasadom jego gramatyki,

³⁸ M. ANDRIEU, *Les „Ordines Romani” du haut moyen-âge*, t. I–IV, Roma 1931–1971; *Ordo Romanus XI*, nr 101.

³⁹ C. VOGEL, R. ELZE (wyd.), *Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle*, t. II, Città del Vaticano 1963, nr 109.

⁴⁰ OC, s. 14: *Suprema Nostra Auctoritate Apostolica decernimus et constituimus, ut ea, quae sequuntur, in Ecclesia Latina in posterum servantur: (...) Accipe Signaculum Doni Spiritus Sancti.*

⁴¹ OC, s. 8: (...) *per quem christifideles ut Donum accipiunt Spiritum Sanctum.*

⁴² Tamże, s. 13: (...) *qua Donum ipsius Spiritus Sancti exprimitur atque effusio Spiritus die Pentecostes peracta recolitur (cfr. Act 2,1-4 et 38).* Zostało zniesione lekkie uderzenie bierzmowanego w policzek (*alapa*), wprowadzone do liturgii bierzmowania w Pontyfikale Duranada z XIII w. ANDRIEU, *Les „Ordines Romani”*, t. III, nr 334. Na temat genezy i znaczenia „policzka” zob. W. SCHENK, *Liturgia sakramentów*, cz. I: *Initiatio Christiana. Chrzest. Bierzmowanie. Eucharystia*, Lublin 1962, s. 68–70.

⁴³ OC, s. 9: (...) *initium sacramenti Confirmationis, quod gratiam pentecostalem in Ecclesia quodam modo perpetuat*; zob. KRAKOWIAK, *Katechumenat chrzcielny dorosłych*, s. 401–405.

w którym *genetivus identitatis* lub dopowiedzenia (przydawki) nie oznacza czegoś innego od rzeczownika, który określa, ale stwierdza ich identyczność⁴⁴. W wypadku formuły bierzmowania nie chodzi więc o Dar, który pochodziłby od Ducha Świętego i byłby od Niego różny, ale o Dar, którym jest On sam, Duch Święty. Taka interpretacja zgodna jest z całą tradycją biblijną, która mówi o Duchu Świętym jako Darze udzielanym wiernym (por. Dz 2,38; 8,15-17; 19,5). W komentarzu zamieszczonym w *Notitiae* zaznaczono, że słowa *Donum* nie należy rozumieć w sensie *dona* (dary) pochodzące od Ducha Świętego, lecz samego Ducha Świętego, który jest Darem. To od Niego pochodzą inne dary szczegółowe⁴⁵, o które prosi szafarz w modlitwie z włożeniem rąk, poprzedzającej namaszczenie czoła⁴⁶

Formuła sakramentu bierzmowania mówi jednocześnie o tym, że Duch Święty jest znakiem, pieczęcią wyciskającą niezatarte znamię. Słowo *signaculum*, (gr. *sphragis*) ma różnorakie znaczenia i bogatą symbolikę w Biblii oraz w pismach Ojców Kościoła⁴⁷. W sensie właściwym *sphragis* oznacza znak (pieczęć), którym właściciel oznaczał rzeczy stanowiące jego własność, np. owce swego stada; to również znak wyciśnięty na czole niewolnika oddanego panu i całkowicie od niego zależnego. W teologii pierwszych wieków pojęciem tym oznaczano chrzest i bierzmowanie. Każdy ochrzczony otrzymał niezatarty znak przynależności do Chrystusa – Dobrego Pasterza. Posiadanie tego znaku pozwalało rozpoznać należących do Pana i jednocześnie oznaczało wejście do wspólnoty odkupionych⁴⁸. Naznaczenie osoby pieczęcią inicjowało służbę u posiadającego władzę we wspólnocie i tym samym wprowadzało do wspólnoty. Zobowiązania były jednak dwustronne; również udzielający znaku (pieczęci) miał obowiązek opiekowania się należącym do niego poddanym.

Chrześcijańska interpretacja terminu *sphragis* opiera się na Biblii. W Starym Testamencie występują wzmianki o znakach, które wskazują na związek z Bogiem. Już Księga Rodzaju wspomina o tym, że „Bóg dał Kainowi znamię, aby ktoś, kto go spotka, nie zabił go” (Rdz 4,15). Prorok Ezechiel z polecenia Boga znaczył wybranych z Jerozolimy znakiem *TAW* na czołach, który chronił ich od zagłady (Ez 9,4-6). Podobny sens ma tekst z Ap 7,2-4. Posiadanie takiego znaku wskazuje na przynależność do Boga. *Sphragis* porównywano także do żydowskiego obrzezania jako

⁴⁴ *De translatione formule sacramentalis*, Not 8 (1972), s. 285; w komentarzu podano także przykłady tłumaczeń formuły na kilka języków współczesnych: *N., reçois la marque de l'Esprit Saint qui te est donné; N., ricevi il sigillo dello Spirito Santo che ti è dato in dono; Por esta senal recibe el Don del Espiritu Santo; tamże*, s. 286; CZ. KRAKOWIAK, *Z problematyki teologicznej sakramentu bierzmowania*, RTK 21 (1974), z. 6, s. 39.

⁴⁵ Por. OC, nr 25.

⁴⁶ OICA, nr 230.

⁴⁷ Zob. J. DÖGLER, *Sphragis*, Paderborn 1911; J. DANIELOU, *Bible et liturgie*, Paris 1951, s. 76–97; F. GRYGLEWICZ, *Pieczęć i jej symbolika w Nowym Testamencie*, RTK 10 (1963), z. 2, s. 5–29; C. LES-QUIVIT, *Pieczęć*, STB, s. 656–657; KRAKOWIAK, *Z problematyki teologicznej bierzmowania*, s. 39–40.

⁴⁸ DANIELOU, *Bible et liturgie*, s. 79–80; TENZE, *Wejście w historię zbawienia. Chrzest i bierzmowanie*, Kraków 1996, s. 65–67.

znaku przymierza i przynależności do ludu Bożego⁴⁹. Nawiązuje do tego już św. Paweł, pisząc, że Abraham usprawiedliwiony był przez wiarę, czego znakiem było obrzezanie (Rz 4,11). W Nowym Przymierzu usprawiedliwienie dokonuje się przez wiarę i znak (*sphragis*) obiecanego Ducha Świętego, znak wyłącznej przynależności do Boga (por. Ef 1,13). Właśnie Duch Święty dokonuje wewnętrznej przemiany człowieka i włącza go do nowego ludu Bożego⁵⁰. Zewnętrzną oznaką tej wewnętrznej pieczęci Ducha Świętego jest znak krzyża, przez który Chrystus pokonał zło, szatana i śmierć.

Pieczęć (*sphragis*) jest także jednym z symboli Ducha Świętego, podobnie jak: woda, namaszczenie, ogień, obłok i światło, ręka, palec, gołębica⁵¹. Terminem „pieczęć” określa się także charakter sakramentalny. Chrystus sam o sobie mówił, że jest naznaczony pieczęcią Ojca (J 6,27). Również chrześcijanin jest naznaczony pieczęcią (2 Kor 1,22; por. Ef 1,13; 4,30). Ta pieczęć Ducha Świętego oznacza całkowitą przynależność do Chrystusa i powołanie do Jego służby na zawsze, lecz także obietnicę opieki Bożej w wielkiej próbie eschatologicznej (por. Ap 7,2-3; 9,4; Ez 9,4-6). W ten sposób słowa formuły sakramentalnej razem z towarzyszącym jej gestem namaszczenia w formie krzyża ukazują zarazem pneumatologiczny i chrystologiczny walor bierzmowania. W sakramencie bierzmowania ochrzczeni otrzymują od Chrystusa Ducha Świętego, który czyni ich świątynią Boga (por. 1 Kor 3,16) i powinien być zasadą nowego życia⁵². Duch Święty dany zostaje na zawsze i dlatego sakrament bierzmowania jest niepowtarzalny.

Liturgia sakramentu bierzmowania wielokrotnie jednoznacznie wskazuje, że jego pierwszym i najważniejszym skutkiem jest Dar Ducha Świętego⁵³. Już wezwanie do modlitwy skierowane przez szafarza sakramentu do całego zgromadzenia zawiera słowa: „Prośmy Boga Ojca wszechmogącego, aby łaskawie wylał (*effundat*) Ducha Świętego na te przybrane dzieci swoje”⁵⁴. Prośbę o posłanie na „odrodzonych już na chrzcie wiecznego” (neofitów) Świętego Pocieszyciela wraz z Jego darami zawiera następnie modlitwa z włożeniem rąk⁵⁵. Gest włożenia rąk na kandydatów towarzyszący tej modlitwie oraz namaszczenie ze słowami formuły sakramentalnej

⁴⁹ DANIELOU, *Bible et liturgie*, s. 85; TENŻE, *Wejście w historię zbawienia*, s. 77–81.

⁵⁰ Zob. U. SZWARC, *Duch Święty jako życiodajna zasada (fundament biblijny)*, w: J. NAGÓRNY, J. GOCKO (red.), *Duch Święty w postudze Kościoła wobec świata*, Lublin 1999, s. 33–49.

⁵¹ KKK 694–701.

⁵² Zob. J. NAGÓRNY, *Duch Święty zasadą nowego życia. Nauka encykliki Jana Pawła II „Dominum et Vivificantem” w świetle idei Nowego Przymierza*, RTK 34 (1987), z. 3, s. 35–51.

⁵³ Zob. Cz. KRAKOWIAK, *Skutki sakramentu bierzmowania według Katechizmu Kościoła Katolickiego*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 72 (1998), s. 161–170.

⁵⁴ OB, nr 24; por. OChWD, nr 229.

⁵⁵ OB, nr 25; OChWD, nr 230. S. CZERWIK (*Refleksja teologiczna nad liturgią sakramentu bierzmowania*, RBL 28 [1975], s. 37) uważa, że jest to modlitwa nie o Dar Ducha Świętego, lecz o Jego dary. „Następuje teraz modlitwa o dary Ducha Świętego.”; zob. K.J. BECKER, *Le don de la Confirmation*, LMD 168 (1986), s. 15–32.

wskazują również na przekazywanie Ducha Świętego jako Daru. Także namaszczenie krzyżem poświęconym przez biskupa oznacza Dar Ducha Świętego, który jest udzielany neofitom⁵⁶

Podobnie wypowiada się Paweł VI w Konstytucji apostolskiej *Divinae consortium naturae*, w której, powołując się na KK 11, stwierdza, że przez sakrament bierzmowania odrodzeni we chrzcie otrzymują jako niewysłowiony Dar (*Donum ineffabile*) samego Ducha Świętego⁵⁷. Duch Święty, którego neofici otrzymują w sakramencie bierzmowania, jest Darem Uwielbionego Pana dla Jego Kościoła. Nazywanie Ducha Świętego „Darem” odpowiada Jego istocie, gdyż wyraża wzajemne oddanie się sobie Osób Boskich, Ojca i Syna, oraz nawiązuje do słów św. Pawła: „Miłość Boża rozlana jest w sercach naszych przez Ducha Świętego, który jest nam dany” (Rz 5,5). Określenie Ducha Świętego jako „Dar” występuje w IV modlitwie eucharystycznej, według której Uwielbiony Chrystus „zesłał Ducha Świętego jako pierwszy dar dla wierzących”⁵⁸. Nauka o bierzmowaniu jako sakramencie udzielającym Daru Ducha Świętego zgodna jest z całą tradycją biblijną, która mówi o Duchu Świętym jako darze przeznaczonym dla tych, którzy uwierzą w Chrystusa i przyjmą chrzest (por. Dz 2,38; 8,15-17; 19,5).

Bierzmowani, otrzymując w darze samego Ducha Świętego, otrzymują także Jego dary. Wprawdzie już łaska chrztu „daje zdolność życia i działania według natchnień Ducha Świętego za pomocą darów Ducha Świętego”⁵⁹, jednak bierzmowanie jeszcze je pomnaża⁶⁰. O darach Ducha Świętego KKK wspomina wiele razy w związku ze chrztem, bierzmowaniem i całym życiem chrześcijańskim⁶¹. Moralne postępowanie chrześcijanina podtrzymywane jest przez dary Ducha Świętego, które *Katechizm* definiuje jako „stałe dyspozycje sprawiające, że człowiek jest zdolny do postępowania według natchnień Ducha Świętego”⁶². Dary te uzupełniają i doskonalą cnoty (*virtutes*), czynią wiernych zdolnymi do szybkiego posłuszeństwa natchnieniom Bożym⁶³. W nawiązaniu do Iz 11,1-2 *Katechizm* wylicza następnie siedem darów Ducha Świętego w następującej kolejności: mądrość, rozum (*intellectus*), rada, męstwo, umiejętność (*scientia*), pobożność i bojaźń Boża⁶⁴. Pełnię tych darów posiadał Chrystus (por. Iz 11,1-2).

⁵⁶ Por. KKK 1241, 1288, 1289, 1300; zob. A. PACIOREK, *Duch Święty kontynuatorem obecności Jezusa wśród uczniów (J 13-17)*, RBL 54 (2001), s. 13-24.

⁵⁷ OC, s. 10.

⁵⁸ KRAKOWIAK, *Z problematyki teologicznej sakramentu bierzmowania*, s. 38-39; zob. R. RAK, *Duch Święty jako Dar i Jego dary*, w: A.L. SZAFRAŃSKI (red.), *Jan Paweł II, „Dominum et Vivificantem” Tekst i komentarz*, Lublin 1994, s. 137-140.

⁵⁹ KKK 1266.

⁶⁰ *Confirmatio augmentum et altiorem penetrationem affert gratiae baptismalis*; KKK 1303.

⁶¹ KKK 1266, 1299, 1303, 1830, 1831, 1845.

⁶² KKK 1830.

⁶³ *Fideles dociles reddunt ad prompte inspirationibus divinis oboediendum*; KKK 1831.

⁶⁴ KKK 1831; por. nr 1299.

Należy zauważyć, że aktualna liturgia sakramentu bierzmowania zdaje się nie eksponować zbytnio siedmiu darów Ducha Świętego⁶⁵. Najczęściej mówi bowiem o samym Duchu Świętym, dawanym ochrzczonym lub na nich zstępującym jako „namaszczenie” duchowe i „upodobnienie do Chrystusa”. Duch Święty nazywany jest w liturgii Panem, Ożywicielem, Poczyszycielem, Duchem prawdy⁶⁶. Sobór Watykański II określa dary Ducha Świętego jako „łaski udoskonalające nadprzyrodzone życie wiernych” i głównie „ułatwiający wypełnianie funkcji hierarchicznych, zadań apostoelskich oraz innych posług dla dobra całej ludzkości” (KK 4, 12, 15; DE 2; KO 5; KDK 15, 38). Jednak nigdzie nie wspomina o liczbie darów Ducha Świętego ani ich szczegółowo nie wylicza⁶⁷. Dzięki darom Ducha Świętego bierzmowany ma przynosić owoce Ducha Świętego. Według *Katechizmu* są to „doskonałości, które formuje w nas Duch Święty jako początki chwały wiecznej”⁶⁸. W oparciu o List do Galatów, w tłumaczeniu Wulgaty, tradycja Kościoła wylicza dwanaście owoców Ducha Świętego: miłość, radość, pokój, cierpliwość, tolerancja (pobłażliwość), dobroć, uprzejmość, łagodność, wierność, opanowanie, powściągliwość, czystość⁶⁹.

Powyższe refleksje dotyczące sakramentalnego znaku bierzmowania oraz teologia tego sakramentu zawarta w magisterium Kościoła i tekstach liturgicznych winny stać się przedmiotem nauczania nie tylko młodzieży w okresie przygotowania ich do bierzmowania, ale także zwyczajnego nauczania wiernych. Wydaje się tym bardziej konieczne, gdyż dotychczasowe opracowania służące przygotowaniu do bierzmowania tylko w niewielkim stopniu opierają się na pogłębionej teologii tego sakramentu, a jeszcze mniej nawiązują do jego liturgii.

⁶⁵ KRAKOWIAK, *Katechumenat chrzcielny dorosłych*, s. 405–406.

⁶⁶ K. ROMANIUK, *O siedmiu darach Ducha Świętego*, Warszawa 1992, s. 26.

⁶⁷ W związku z darami Ducha Świętego na uwagę zasługują spostrzeżenia prezentowane przez: RAK, *art. cyt.*, s. 140–149.

⁶⁸ Nr 1832: *Fructus Spiritus sunt perfectiones quas Spiritus Sanctus, ut gloriae aeternae primitias, in nobis efformat. Ecclesiae traditio duodecim enumerat: „fructus (...) est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas” (Gal 5,22-23 Vulg.); por. tamże, nr 736.*

⁶⁹ Teologię poszczególnych darów Ducha Świętego podaje ROMANIUK, *O siedmiu darach Ducha Świętego*, s. 52–79.